

ANKARA SİCİLLERİNE GÖRE AHI ZAVİYELERİ ARASINDAKİ REKABET

Ahmet KÖÇ

Doç. Dr. Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Balıkesir

Özet

Osmanlı Ankara'sında vakıf kurucularının, çocuklarının veya onların neslinden gelen diğer kişilerin şehirde büyük bir sosyal çevre oluşturdukları görülür. Bu sosyal çevrenin zaman içerisinde Ahi zâviyelerinin birbirine rakip olmasına yol açtığı söylenebilir. Şimdiye kadar ele alınmamış olan bu rekabet konusu, Ahi vakıflarının çokluğu dikkate alındığında daha da önem kazanmaktadır. Birbirleriyle akrabalık bağları olan bu vakıfların, rekabeti arttırarak zaman içerisinde sosyal ve iktisadî konularda hâkimiyeti çeşitli yollarla sağlamaya çalışmışlardır. Bu çalışmada Ankara Şer'iyeye Sicilleri kullanılarak Ankara Kazası'nın batısındaki kasaba ve köylerdeki Ahi mülkleri ve gelirleri üzerinde durulacaktır. Bunlardan Ahi Şerafeddin, Ahi Elvan, Ahi Mesud, Yeşil Ahi, Baba Yakub ve diğerleri arasındaki rekabetin, iktisadî güce ve nüfuza dayandığına şahit olunmaktadır. Çalışmada arşiv belgeleri ve Ankara Şer'iyeye sicilleri esas alınarak mekân eksenli bir araştırma öngörülmüştür.

Anahtar Kelimeler: *Osmanlı Devleti, Ankara, Etimesgut, Vakıf, Zâviye, İdari yapı*

COMPETITION BETWEEN AHI ZAWIYAHS ACCORDING TO ANKARA REGISTERS

Abstract

In Ankara during the Ottoman Empire time, it is seen that foundation establishers, their children or other persons from their generation created a great social environment in the city. It is possible to state that this social environment caused the Ahi zawiyahs to become rivals for each other over time. This rivalry issue which has not been covered up to now comes into prominence considering the multitude of Ahi foundations. These foundations with kinship ties to each other tried to establish dominance in social and economic issues in various ways over time by increasing

competition. In this study, Ahi property and income in the towns and villages in the west of the Ankara will be studied by using Ankara Court records (şer'iyce sicilleri). It is seen that among these, the competition between Ahi Şerafeddin, Ahi Elvan, Ahi Mesud, Yeşil Ahi, Baba Yakub and others is based on economic power and influence. In this study, a space-based survey has been envisaged grounding on archival documents and Ankara Court Records.

Keywords: *Ottoman Empire, Ankara, Etimesgut, Foundation, Zawiyah, Governing structure*

Giriş: Vakıflar, Amaç ve Yöntem

Osmanlı toplumu yeni bir vakıf kurma konusunda sürekli girişimci olmuştur. Özellikle padişahlar, hanedan üyeleri ve devlet adamları kendi isimleriyle zikredilen vakıflar kurarak şehirleri büyük yapılarla tezyin etmişlerdir. Bu yüzden Osmanlı'da hayırseverlik denilince; hem kendi isimlerini taşıyan vakıflara, hem de başkaları tarafından kurulmuş vakıflara yapılan yardımlar akla gelmektedir. Nitekim bu yardımlar; her gün binlerce kişinin ibadet ettiği mescit ve camilere, öğrencilerin ilim tahsil ettikleri medrese ve mekteplere, açların doyurulduğu imaret/aşevlerine, hastaların şifa bulduğu hastaneleri ortaya çıkarmıştır¹. Bu yüzden Deguilhem; padişahların, hanedan üyelerinin veya devlet adamlarının toplumun ihtiyaçlarını karşılamak için kurdukları vakıfları; Osmanlı sosyal düzeninin ve refah düzeyinin yükselmesine imkân sağlayan unsurlar olarak nitelemiştir (Deguilhem, 2002: 89).

Gönüllü hayırseverliğin yaygın şekli olan vakıf kurma faaliyeti, zaman içerisinde vakıf kurucularına yeni kazanımlar katmıştır. Çünkü vakıf kurma eylemi aynı zamanda, toplum içerisinde vâkıfın, hayırseverliğinin teyit edilmesi anlamını taşımaktaydı. Dolayısıyla yeni bir vakıf kurmak kurucusunun beklentileri kadar; kurulduğu bölgenin mülkiyet ilişkilerine,

¹ İslam toplumunda hayırseverlikle ilgili ayet ve hadisler bir hayli fazladır. Bunlardan; “bir insan öldüğünde ameli kesilir. Defter-i â'mâlî kapanır. Yalnız sadaka-i câriyesi, ilmî bir eseri ve kendisine dua eden hayırlı bir evlâdı olanlar müstesnâ” hadisi iyilikleri arttırmıştır. Tirmizi, Ahkâm 36.

kentin ticarî biçimlenmesine, bölgenin imar faaliyetlerine ve kırsal bölgelerde tarımsal sürekliliğe katkı yapardı (Peters, 2002: 60).

Osmanlı Devleti'nin sosyal bünyesini geliştiren tekke ve zâviyeler de birer vakıf kurumuydu. Erken dönemlerden itibaren zâviyelerin kuruluş amaçları devletin varlığını ve birliğini sürdürmeye yönelikti. Zâviyelerin işleyiş biçimleri bu bakımdan devlet desteğine de muhtaç kalabiliyordu. Belgelerde zâviye şeyhleri ve dervişlerinin buldukları bölgelerde huzur ve güveni sağladıkları bu yüzden devletle irtibat içinde oldukları söylenebilir. Nitekim padişahların, şeyh ve dervişlerden beklentisi; ülkede huzurun sağlanmasına destek vermeleri, padişahın sıhhat ve afiyet içinde yaşaması ve Osmanlı ordusunun düşmana karşı galip gelmesi için dua etmeleriydi (AŞS. 77/763: 600; AŞS. 164/850: 198).

Devletin beklentilerinin dışında zâviyelerin başka fonksiyonları da vardı. Nitekim zâviyeler; yollarda seyahat eden yorgun düşmüş yolculara hizmet etmeyi çok önemserlerdi (Barkan, 1942: 305). Osmanlı devrinde zâviyeler tanrı misafiri olarak gördükleri yolculara bakmayı sorumluluk addetmişlerdi². Çünkü ifade edilen bu hususlarda şeyh ve dervişlerin amacı; devletin beklentilerini karşılamak ve reayanın gönlünü kazanmak olduğundan, zâviyeler bu iki aslî vazifeyi yerine getirmeye özen gösterirlerdi. Bundan dolayı zâviyeler, bir yandan bulunduğu bölgede güvenliği sağlayıp, gelip giden misafir ve yolculara hizmet ederken, diğer yandan da manevî hayatlarını geliştirmek isteyen dervişlerin toplanma mekânları haline gelmişti.

Çalışmanın amacı; Ankara şehrinde bugün hala ayakta olan Ahi yapılarını vurgulamaktır. Sadece ayakta olan Ahi yapılarını değil aynı zamanda, kaynaklarda *ismi mevcud kendi nâ-mevcud* olan Ahi vakıflarını da ele almak suretiyle Ankara'nın bir Ahi şehri olduğunu vurgulamaktır. Bunu vurgularken, Ahilerin kurdukları zâviyelerin diğer hayırseverlerin kurdukları zâviyelerden farklı olmadığını, değişen zaman ve döneme göre zâviyelerin

² İbn-i Batuta Kastamonu'daki Fahreddin Bey Zaviyesi'nin faaliyetlerine hayran kalmıştı. Vakfın sahibi Fahreddin Bey, tekke yanındaki hamamın gelirleriyle; uzak bölgelerden gelen yolculara birer kat elbise ve yüz dirhem harçlık verilmesini şart koşmuştu. Ayrıca tekkede kalan her yolcuya günlük ekmek, et, pirinç, yağ ve helva verilmesi de dikkat çekicidir. Bk. İbn-i Batûta, Seyahatname I, s. 408.

rolünün farklılaşabileceğini belirtmek gerekmektedir. Dolayısıyla Osmanlı devrinde yaşanan sosyal olaylar, Ahi zâviyelerini de derinden etkilemiştir. Nitekim uzun süren savaşlar, günlük hayat üzerindeki enflasyon baskısı, kişisel rekabet, yolsuzluklar, eşkıyanın nüfuzunu arttırması, şartların bozulmasına bağlı olarak vakıf mülklerindeki gasp olaylarının çoğalması, devlet yöneticilerinin çözmekte zorlandığı hususlardı. Bu durum Ahi zâviyelerini derinden etkiledi. Çünkü insanoğlunun olduğu her yerde onun yapıp ettiklerine bağlı olarak yeni meseleler ortaya çıktığından, sorunları kimi zaman yerel tedbirlerle çözebilmek mümkün olmuş, kimi zaman da başkentten gelen fermanlar göndermek gerekmişti. Sonuçta XVI. yüzyıldan XVII. yüzyıla girilirken gün geçtikçe artan, ağırlaşan sorunlar, vakıf kurumlarını sarstı. İşte artan bu sorunları, toplumsal yapıdaki değişim ve dönüşümü, vakıf kurumlarının bunlara gösterdikleri refleksleri şer'iyecilerinden okuyabilmek mümkün olacaktır.

a. Ankara'da Ahiler ve Ahi Zâviyelerine Genel Bakış

Türklerin Anadolu'ya gelişlerinden beri Ahi grupları, Anadolu'da halkı bir arada tutmaya yönelik faaliyetleriyle bilinmektedirler. Nitekim Moğol hâkimiyetine karşı Anadolu'da başlayan isyan girişimlerinde ve Türk beyliklerinin sağlam temeller üzerinde inşa edilmesinde Ahilerin önemli rolü vardır. Hareketli Ahi grupları, vatanını ve milletini düşmandan korumayı en önemli haslet olarak kabul ederek, bu konuda topluma örnek olup yol gösterdiler. Ahilerin vatan ve millet konusundaki hassas politikaları Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda da görülebilir (Köprülü, 2016: 23; Hacıgökmen, 2011: 74; Eravcı, 2014: 71-72).

Ahi toplulukları Anadolu'nun fethi ve yerleşme hareketleri dışında, şehirlerin düzeninin sağlanması konusunda da devlete destek verdiler. Fetihler tamamlanınca Ahiler bu sefer, İslamî geleneklerle tam olarak bağdaşan faaliyetlerini esnaf grupları içinde sürdürerek yine, toplum yararına iş görmeye devam ettiler (Mardin, 1995: 1990). Osmanlı devrinde Ankara'da yaşayan Ahiler de devlet nizamını, şehir asayişini ve esnaf gruplarının kontrolünü çoğu zaman yazılı olmayan geleneklerle sürdürdüler.

Ankara'da beylikler devrinde kurulmuş onlarca Ahi vakfı vardı ve bunlar daha önceki dönemlerde olduğu gibi faaliyetlerini devrin siyasi

konjonktürene göre şekillendirdiler. Yani vatan savunması söz konusu olduğunda bu hususa ağırlık verirken, bu durum sona erdiğinde yeniden mesleklerine döndüler. Ahi vakıfları büyük oranda Ankara şehir merkezinde karşımıza çıksa da bunların kırsal bölgelerde faaliyet gösterenleri de vardı. Örneğin Ankara şehir merkezindeki Ahi Arap, Yeşil Ahi, Ahi Yakub, Ahi Ali, Ahi Halil, Ahi Şucâ', Ahi Yakub, Ahi Elvan ve Ahi Şerafeddin yapıları bunların somut örnekleridir (Ergenç, 1998: 26).

Ankara'daki Ahi vakıfları içinde en büyükleri Ahi Şerafeddin, Ahi Elvan ve Ahi Yakub'un kurduğu müesseselerdi. Bu vakıflar, diğer Ahi kuruluşları içerisinde bölgenin en büyük teşekkülleri idi. Ahi vakıflarının gelir sahalarına bakıldığında; gelirlerini büyük oranda kırsaldaki tarım alanlardan elde ettikleri görülmektedir. Başka bir ifadeyle Ahi vakıflarının şehir merkezindeki gelirleri daha azdı. Ahi vakıflarına hayrât çeşitliliği açısından bakıldığında ise bunların ağırlıklı olarak cami, mescit ve zâviyeler yaptırarak, yaratandan ötürü yaratılana hizmeti prensip edindikleri anlaşılır.

b. Değişmeye Başlayan Sosyal Düzenin Zâviyelerdeki İzleri

XV. yüzyılın sonları ile XVI. yüzyılın başlarında Osmanlı coğrafyasında; fetihlerin getirdiği zenginlik, halkın yerleşikliğe olan yönelimi, tarımsal alanda yoğunlaşan etkinlik ve siyasal düzenin oturmuş olması gibi faktörler ön plandaydı. Zaten ülke nüfusundaki hızlı artış, bu gelişmelerle yakından ilgiliydi. Toplumda yetişkin bekâr erkek sayısındaki olağan üstü artış, XVI. yüzyılın ikinci yarısında oldukça dikkat çekiciydi (Koç, 1999;541). Anadolu şehirleri dikkate alındığında; Batı Anadolu'da nüfus artışı %45 civarında iken, konar-göçerlerdeki nüfus artışı %52 seviyesindeydi (İnalçık, 2009: 72). Dolayısıyla kırsal alanlarda daha hızlı nüfus artışının olması, bir süre sonra bu genç nüfusun istihdamının nasıl sağlanacağı hususunu gündeme getirecekti. Bu yüzden Ortaçağ şartlarında nüfusun olağan üstü artışı bir krizin habercisi olarak mütalaa edildiğinden artışın getirdiği sorunlar kaçınılmazdı (Faroqhi, 2002: 201). Nitekim hızlı nüfus artışının ikinci bir kriz dönemine yol açacağı ve sistemin bu yoğunluğu hazmedememesi, değişen dünya şartları karşısında gerekli reflekslerin gösterilememesi bir toplumsal kargaşa ortamı olan Celâlî isyanlarına zemin oluşturacaktı (Koç, 2007: 296).

Kanuni Sultan Süleyman devrinde nüfusun artışı dışında ülkede başka gelişmeler de yaşanmıştı. Bu dönemde Yeniçeri askerlerinin sayısı artmış, devşirme ocağında bozulma emareleri görülmeye başlanmıştı. Süreç içerisinde çift bozanlığın çoğalması, köylerini terk eden gençlerin teşkil ettiği sekban-saruca(levend) gruplarının sosyal düzeni tehdit etmeye başlaması asayiş sorunlarını gündeme getirdi. Öte yandan silah teknolojisinin artmasıyla birlikte ateşli silahları kullanmayı bilenler, XVI. yüzyılın sonlarında ön plana çıkmaya başladı ki askeri anlamda gözden düşenler memnuniyetsizliklerini çeşitli şekillerde dile getirdiler (Öz, 2009: 38).

Yaşadığı dönemin sosyal ve siyasal şartlarının tesirinde kalan Naima; Osmanlı Devleti'nin çalkantılı bir dönemden geçtiğini, ordunun savaş gücünde ciddi düşüşler yaşandığını ve disiplinin azaldığını görmüştü. Nitekim II. Viyana Kuşatması'nın büyük bir hezimetle sonuçlanması pek çok bozulma emaresini gün yüzüne çıkardı. Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-Vuku'ât* isimli eserinde; XVI. yüzyıl sonlarından itibaren ziraî ve sınaî yapısı değişmeye başlayan Avrupa'nın; Osmanlı Devleti'nin ekonomik bünyesi üzerinde sarsıcı tesirler yarattığını ifade etmektedir. Osmanlı ülkesindeki nüfus artışı, topraksızlık, fetihlerin durması ve enflasyonun artmasından dolayı Anadolu'daki tımarlı sipahiler ve vakıf mütevellileri toprak mülkiyetindeki hızlı değişimden söz etmeye başladılar (Ortaylı, 2016: 366).

XVI. yüzyıl sonlarına doğru tımar kadrolarının dolması, askerî anlamda toplumsal hareketliliğin önünün kapanması, Celalî gruplarına katılımı kolaylaştırırken, olaylardan etkilenen halk fakirleşmeye, ticarî faaliyetler azalmaya ve siyasî iktidarın zaafı görülmeye başlanmıştı. Böylece Anadolu'da eskiden beri var olan küçük çeteler, sorunlar yüzünden büyüyerek tehlikeli faaliyetlere girişti.

Kısa sürede büyüyen Celalî olayları, ilk önce Orta Anadolu'nun kırsal bölgelerinde korku ve endişeye neden oldu. Şehir yöneticileri kaza merkezlerinde ve kırsal alanlarda otoriteyi tam olarak sağlayamadıklarından halk, eşkıya karşısında çaresiz kaldı. Celalî gruplarının kendi çıkarlarına göre hareket etmesinden dolayı hangi bölgeyi ne zaman yağmalayacaklarını bilemeyen halk, tedbir alamıyordu. Anadolu'da kırsal alanlarda ve şehir merkezlerinde sağlanamayan düzen yüzünden büyük acılar yaşanmaya başlanınca halk çareyi, mülklerini terk

ederek kaçmakta buldu (Oğuzoğlu, 2000: 66). Nitekim II. Bayezid Vakfı'nın 22 adet vakıf reayası Celâlî karışıklığı üzerine daha güvenli olduğunu düşündükleri Ankara şehir merkezine gelmeleri üzerine, Sultan II. Bayezid Vakfı'nın mütevellisi, tarımsal faaliyetleri bırakıp göç eden vakıf reayasını köyelerine geri dönmeye ikna etti (AŞS. 20/706: 230).

Kaynaklarda *cilâyı vatan/terk-i diyar* eden başka bir vakıf reayası da vardı. Örneğin Hacı Bayrâm-ı Velî halifelerinden Kutluhan Köyü'ndeki Şeyh Hüsameddin Zâviyesi şeyh ve dervişleri gelişmelerden çok rahatsızdı. Zâviye şeyhi, vakıf reayasının topraklarını terk etmesinden dolayı; *nice zamandır istilâ-i celâlî ile topraklar halî kaldı* diyordu (AŞS. 14/700:1100). Görüldüğü üzere zâviyelere vergi veren reayanın topraklarını bırakarak kaçması vergilerin toplanamamasına kısacası, vakıfların iş göremez duruma gelmesine yol açtı.

XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Ahi Zâviyelerinde Artan Sorunlar

Şer'îye sicillerine göre beylikler devrinden beri topluma hizmet veren Ankara'daki Ahi vakıfları, XVI. ve XVII. yüzyıllarda sorunlar yaşamaya başladılar. Sadece Ahi vakıflarında değil, aynı zamanda sancak dâhilindeki bütün vakıflarda çok ciddi yozlaşma, bozulma emareleri gösteriyordu. Vakıflardaki bu yozlaşmanın artmasında, siyasi konjunktürün önemli rolü vardı. XVI. ve XVII. yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nin kadimden beri devam eden siyasî, iktisadî ve askerî şartlarında bir takım aksaklıkların oluştuğundan şüphe yoktu.

XVI. yüzyılda görülmeye başlanan toplumdaki yozlaşma emareleri, XVII. yüzyılda gelindiğinde daha büyük sorunlara kapı araladı. Elbette bu gelişmelerde yaşanan ekonomik sorunlar kadar, toplumdaki yozlaşmanın da etkisi vardı. XVII. yüzyılda görülen toplumsal bozulma ve yozlaşmaya bağlı olarak çeşitli yollarla elde edilmiş belgeler ortaya çıkmaya başladı. Vakıf hukukuna göre vâkıfın vefatından sonra çocuklarına yani; *evlad-ı vakfa meşrutiyet üzere intikal etmekte olan tevliyet ve meşihat* görevleri, Ahi Mesud Zâviyesi'nde soruna dönüşmüştü. Belgelere göre Ahi Mesud Zâviyesi'nin yönetimi *hilâf-ı şart-ı vakıf/vakıf* kurucusunun taleplerine uygun olmayan şekilde; Mustafa, Mehmed, Balı ve diğer Mustafa'ya geçivermişti. Söz konusu bu kişiler, İstanbul'a giderek tevliyet ve

meşihatlik görevlerini kendilerine yazdırmışlardı. Bu gelişme üzerine, 8 Rebi'ü'l-âhir 1091/8 Mayıs 1680 tarihinde Ahi Mesud Zâviyesi'ne merkezden gönderilen yeni beratta, yönetimi usulsüz şekilde ele geçiren kişilerin görevden el çektilmesi istenmişti (AŞS. 60/746:750).

Zâviye yönetimlerini hukuka uygun olmayan şekillerde ele geçirenlerle ilgili örnekler çoğaltılabilir. 15 Receb 1157/24 Ağustos 1744 tarihinde bu sefer, Ankara'daki Gül Baba Zâviyesi'nde Şeyh Mehmed *bilâ-veled*(çocuksuz) vefat edince; Yörükân-ı Ankara Kadısı Abdülcelil Efendi önce, Şeyh Mehmed'in yakın akrabalarına birkaç akçe vererek onları susturmuş, daha sonra da zâviye yönetimini kanuna uygun olmayan şekilde üzerine kaydettirmişti. Yapılan şikâyetler üzerine hatanın farkına varan Osmanlı yöneticileri, yeni bir atama beratı göndererek usulsüzlüğün önüne geçtiler (AŞS. 123/813:266).

Usulsüz uygulamalar dışında; XVII. yüzyılda olduğu gibi XVIII. yüzyılda Ankara'da büyük vakıfların nüfuzunu kullanarak, sağlam toprak gelirleri olan küçük vakıfları baskı altına aldıkları görülür. Örneğin Hacı Bayrâm-ı Velî tekkesinde görev yapan şeyhin daha önceden hiç görülmemiş uygulamalara el atmaya başladığı belgelerde ifade edilmektedir. Farklı bir şeyh tipi çizen Tayyib Baba, tekkenin o tarihe kadar görmediği özellikleriyle baskıcı ve kavgacı idi.

Tayyib Baba bütün bunları tek başına yapmıyordu. O, İstanbul'daki devlet adamlarına bir şekilde ulaşıp, nüfuzunu kullanarak amacına ulaşıyordu. Çubukabâd'daki Baba Samut Zâviyesi yönetimini ele geçirmesi onun, hukuka uygun olmayan tek uygulaması değildi. Aynı zamanda Tayyib Baba, Baba Samut Zâviyesi'ne yönetici olduktan sonra reayadan fazla vergi topladı (AŞS. 175/861:161). İfadesine göre Tayyib Baba; hem tekkedeki dervişlerin giderleri için hem de Bayrâmî ailesinin rızıklanması için daha fazla gelir temin etmek zorunda hissediyordu. Tayyib Baba'nın gerek Ankara Kadısı üzerinde gerekse İstanbul'daki yöneticiler üzerinde kullandığı gücün kaynağı: Hacı Bayrâm-ı Velî tekkesinin nüfuzu idi.

Benzer şekilde Ankara'daki Muzaffereddin Zâviyesi'nin zâviyedarı Mehmed b. El-hâc Ali vefat etmesi üzerine şeyh Tayyib Baba b. Kasım Baba, 9 Receb 1188/15 Eylül 1774 tarihinde gönderilen beratla bu zâviye yönetimine de sahip olmuştu. Diğer yandan Tayyib Baba'nın Ahi Mesud

Zâviyesi hakkındaki tasarrufu, burada uzun süre devam edecek büyük tartışmaların başlangıcını oluşturdu.

Ahi Mesud Zâviyesi'nde *nısf tevliyet ve nısf meşihat* görevlerini elinde bulunduran Ali Dede'nin *bilâ-veled*/çocuğu olmadan vefat etmesi ve vakıf yönetiminin mahlûl kalması, üzerine Hacı Bayrâm-ı Velî evladından Tayyib Baba, *her vecihle layık* olduğunu gerekçe göstererek atamayı yaptırmıştır. Böylece 20 Zilhicce 1189/11 Şubat 1776 tarihinde vakıf görevine başlayan Tayyib Baba; sahipsiz ve zayıf vakıf yönetimlerini ele geçirek otoritesini ve gücünü kullanmayı sürdürdü (AŞS. 164/850: 198). Hacı Bayrâm-ı Velî Tekkesi şeyhinin İstanbul'dan ve Ankara'daki yerel yöneticilerden aldığı destekle etrafındaki vakıflar üzerinde baskı kurması, vakıf kurucularının soyundan gelen kişileri yok hükmünde görmesi, Osmanlı toplumundaki hukuka uygun olmayan yöntemlerin arttığının ipuçlarıdır.

Ankara Kazası'nda nüfuzunu kullanan tek vakıf Hacı Bayrâm-ı Velî Tekkesi de değildir. Benzer şekilde Ahi Şerafeddin Vakfı, şehirdeki Ahi vakıflarının en kapsamlısı ve gelir bakımından en büyüğü olarak zamanla güçlendi. Ahi Şerafeddin Vakfı'nın; Çubukabâd Kazası'ndaki Başsemer Köyünde 148 vakıf reayasından 3877 akçe, Bayındır Köyündeki 120 vakıf reayasından 3500 akçe, Kargısemer Köyü'ndeki 182 vakıf reayasından 9635 akçe, Dodurga Köyündeki 266 vakıf reayasından 6607 akçe vergi geliri vardı. Bu köylerin yanında vakıf, Balgat Köyü'nde de gelir elde ediyordu (558 Numaralı Ankara Ev. Def., v.32/a- 39/b- 108/a).

Öte yandan Ahi Şerafeddin Vakfı, şehir merkezinde değirmenlerini, dükkân ve evlerini kiraya vererek işletiyordu. Vakıf mülklerinden elde edilen gelirlerin bir kısmı; Ahi Şerafeddin Külliyesi içerisinde yer alan cami, türbe, zâviye ve imaretin tamirine ve personel giderlerine tahsis edilirken, büyük bir kısmı da yarı aile vakfı olmasından dolayı Ahi Şerafeddin soyundan gelen kişilere pay ediliyordu.

Seyyid soyundan gelen Ahi Şerafeddin'in kurduğu vakıf³, onun vefatından sonra oğlu Ali Paşa tarafından sürdürüldü (AŞS. 70/756:163).

³ Seyyid ve şerifler, hazreti Peygamberin küçük kızı Fatıma ile Hz. Ali'nin çocukları Hasan ve Hüseyin'in soyundan gelmişlerdir. Bunlardan İmam Hasan'ın soyundan gelenlere şerif ve İmam Hüseyin'in soyundan gelenlere Seyyid denilmektedir.

Ali Paşa döneminde vakfın nüfuzu daha da attı. Bu nüfuzun artmasında ailenin seyyid soyundan gelmesi kadar iyi eğitilmiş olmaları da rol oynadı. Böylece Ahi Şerafeddin ailesi fertleri; hem Ankara şehrinin önde gelen uleması ve eşrafını oluşturdular, hem de başkent İstanbul'un meşhur paşa ve âlimler sınıfına katıldılar. Dolayısıyla ailenin İstanbul'da ve Ankara'da kamuoyu oluşturma konusunda zorlanmadığı bir gerçektir. Bu yüzden olsa gerek, aile mensupları zaman içerisinde Ankara'daki diğer Ahi vakıfları üzerinde derin bir nüfuz kazandı. Gelişmeler neticesinde Ahi Şerafeddin ailesine mensup Seyyid Şeyh Mehmed, Evasıt-ı Ramazan 1103/Mayıs-Haziran 1692 tarihinde Çubuk Kazası'ndaki Şeyh Elvan Zâviyesi'ni yönetmeye başladı (AŞS. 72/758:481). Büyük vakıf yöneticilerinin neden sağlam gelirleri olan vakıflar üzerinde baskı kurdukları ve yönetimlerini ele geçirmeye çalıştıkları soruları toplum bilimcilerin yaklaşımlarıyla daha da araştırılmaya muhtaçtır.

Ankara kaza merkezinde hayrâtı bulunan, şehirde nüfuz sahibi olan Ahi Şerafeddin Evkafı yöneticilerinin bir başka girişimi ise; Seyyid Fethullah'ın asitânenen *emr aldım deyü* Ankara'daki Yeşil Ahi Zâviyesi'ni zabt etmesiydi. Bunun üzerine defter-i atikte yapılan inceleme sonrasında Evasıt-ı Şa'ban 1100/Mayıs-Haziran 1689 tarihinde görülen davada, Seyyid Fethullah'ın hukuka uygun olmayan şekilde uygulamada bulunduğu gerekçesiyle bir sene boyunca topladığı vakıf mahsulünü Yeşil Ahi Zâviyesi'ne geri vermesi istenmişti (AŞS. 70/756:163).

Hacı Bayrâm-ı Velî şeyhi Tayyib Baba gibi Ahi Şerafeddin Vakfı'nın da, Ahi Mesud Zâviyesi üzerindeki nüfuzunu kullanmaya çalıştığı görülmektedir⁴. XVI. yüzyıl tahrir defterlerinde ve sicillerinde, Ahi Mesud Zâviyesi arazilerinin Ahi Şerafeddin Vakfı ile beraber kullanıldığı

⁴ Âhi Evren'in evlatlarından. XV. yüzyılın ilk yarısında Ankara Âhileri arasında önemli bir şahsiyettir. Âhi Mesud kendi adına vakıf kurarak, Etimesgut'un Bağlıca Köyü'ndeki mülklerini vakfetti. 1463 tarihli Ankara tahririnde Âhi Mesud Zaviye Vakfı kaydı vardır. H.918/1512 tarihli vakıf defterinde ise, Bağlıca Köyü'ndeki zâviyenin, Âhi Şerafeddin Zaviyesi ile beraber kullanıldığı kayıtlıdır. Bu tarihte vakfın geliri 1365 akçedir. 1530 ve 1571 tarihli kayıtlarda belirgin bir şekilde vakıf gelirleri düşmüştür. Bu dönemde vakfın mutasarrıfı Âhi İbrahim'dir. H.1129/1717 tarihinde vakıf mutasarrıfı ve tekye-nişîn Seyyid Mehmed ve Salih adlı kişilerdir. H.1269/1854 yılı muhasebe kayıtlarında mutasarrıf Ahmed Efendi, zâviyenin imarı ve diğer giderler için devlet desteğine ihtiyaç duymuş ve hazineden 62.5 kuruş talep etmiştir (Eravcı, 2014. 135).

hususunda bilgiler bulunmaktadır⁵. Bu durumda şehir merkezine yakın bir noktada bulunan Ahi Mesud Zâviyesi Vakfı'nın arazilerinin, Ahi Şerafeddin Vakfı ile beraber kullanılmaya başlaması neden kaynaklandı? Sorusuna tam olarak cevap vermek mümkün değildir. Ancak yukarıda anlatılanlar çerçevesinde düşünüldüğünde, Ahi Şerafeddin Vakfı'nın nüfuzunun etkili olduğu akıldan çıkarılmamalıdır.

Ahi Şerafeddin ve Ahi Mesud Vakıfları arasındaki anlaşmazlıklar ilerleyen yıllarda artarak devam etti. Nitekim Ahi Şerafeddin Vakfı'nın Ahi Mesud Zâviyesi'nin kullandığı Bağlıca Köyü'ndeki arazileri tamamen gasp etmesi üzerine, 1791 yılında müdahalelerin önlenmesi için III. Selim, Ahi Mesud evlatlarına bir berat vererek haklarını korumaya çalıştı (Erdoğan, 2016:244).

Ahi Şerafeddin Evkafı yöneticileri elde ettikleri nüfûzu, başka şekillerde kullanmaya çalıştılar. Ahi Mesud Zâviyesi'ne mensup Es-seyyid Hafız Mehmed Emin b. Es-seyyid Mustafa Ağa, 26 Rebiül-evvel 1218/16 Temmuz 1803 tarihinde mahkemeye gelerek; *"... Bağlıca Karyesi'nin sülüs-ü erba' Ahi Mesud Zâviyesi'ne ve rub' âheri mütevellisi olduğum müşarun-ileyhe Ahi Şerafeddin Vakfı'na..."* ait olduğunu söyleyerek gelirden pay istedi (AŞS. 199/885:110). Defter-i atikte yapılan incelemede Ahi Mesud Zâviyesi zâviyedârı Ali bin Ali'nin şahitleri ise; *"...Bağlıca Karyesi arazisi hududundan hariç ve müstakilen Ahi Mesud Zâviyesi arazisi olup, canib-i suflla nehr-i Çubuk ve Elvan ve kenarındaki Dere ve ondan canib-i 'âlâsında Ebrem demekle maruf nâm mahal ve ondan Yörük Yolu ve ondan Keklikçayırı ile mahdud Ahi Mesud Karyesi arazisi zâviye-i merkurum Ahi Mesud vakfı olmağla ez-kadim evveli na-ma'lum müddetten berü Ahi Şerafeddin vakfı tarafına bir habbe ve bir dane verildiği olmayup*

⁵ H.918/1512 tarihli kayıta; Mezra'a-i Bağlıca, mezkûr karyede sülüs-ü erba'a vakf-ı zâviye-i Âhi Mes'ud ki meşihate's der tasarruf-u Âhi Toğan, be- hükm-i pâdişâhî mukarrer ve rub'-i aher-i vakf-ı zâviye-i Şerafeddin el- mezbûr ve nezâret eş der tasarrufu Âhi Mes'ud veledi Âhi Minnet be hükmü pâdişâhî tevliyetes der tasarruf-u Âhi İbrâhîm be- hükmü pâdişâhî deyü defter-i köhnede mestur hâliyâ meşihat-i mezbûre berat-ı hümâyûnla Mehmed oğulları Âhi Hoca ve Âhi Bayezid ve tevliyeti Mehmed mezbûre oğlu Emre'ye virilmiş berat-ı hümâyûn deyü mukayyed der defter-i atik. Hâliya pâdişahımız e'azzallâhû ensârahû hazretlerinin berat-ı hümâyûnuyla tevliyet-i mezbûre Behram nâm kimesne mutasarrif olmağın defter-i cedide kayd olundu" denilmektedir.

müstakilen Ahi Mesud Zâviyesi tarafından hasılatı ahz ve kabz...” oluna geldiğini ifade ederek köy hasılatının Ahi Mesud Zâviyesi’ne ait olduğunu mahkemede beyan etti (AŞS. 199/885:17 - BOA. C. EV. 00103-51103):

Ahi Mesud ailesinden gelen mezbûr Fatma; “...Karye-i mezbûre Ahi Mesud’un hasılat-ı bi’l-vesâye müstakilen ta’şir ahz ve kabz eder deyü ikrar etmekle tarafeyn-i vâkıf olmağla evvelen müdde-i mezbûr Hafız Mehmed Emin Ağa’dan kerye-i merkûme Ahi Mesud yedinde olan defter-i hakânî ve emr-i âlişân muceblerince arazi-yi merkûme Bağlıca hududu dâhilinde olup karye-i mezbûre arazisinden olduğunu mübeyyine beyyine taleb olundukta ba ‘de’l- itmâmü’l- meh-il-i şer’î ityân-ı beyyineden makarr ve muterif olub saniyen vekil-i merkum Esseyid Hasan’dan karye-i merkûme Ahi Mesud araziyle Bağlıca Karyesi hududundan hariç ve müstakilen Ahi Mesud Zâviyesi arazisi olduğuna beyyine taleb olundukta âdü’l- müslimîn ikrâr-ı ricâl-i müslimîn Ahi Mesud Karyesi’nden İbrAhim b. Mustafa ve Karye-i mezbûreden İsmail b. Osman ve karye-i mezbûreden Mehmed beşe b. Ahmed ve İğneci Mahallesi’nden Hatib Molla Abdurrahman, mahalle-i mezbûreden Halil b. Mehmed ve Yapracık Karyesi’nden halid Ağa ve Hazinedarzâde Mehmed Efendi ve cemm-i gafîr li-ecli’s- şehâde meclis-i şer’-i hâzirûn olub iştirâkû’l- iştihâd fi’l- hakîka karye-i mezbûre Ahi Mesud arazisiyle Bağlıca Karyesi hududundan hariç müstakilen Ahi Mesud Zâviyesi arazisi olub cânib-i esfel-i Nehr-i Çubuk ve Elvan ve ensesindeki dere ve andan cânib-i ‘âlâsında Ebrem demekle ma’ruf nâm mahal ve andan Yörük yolu ve andan Kelek Çayırı işbu hudud ile mahdûd arazi zâviye-i mezbûr Ahi Mesud Vakfı olub müstakilen zâviye-i mezbûr zâviyedarları hasılatını ta’şir ahz ve kabz edegelüb Ahi Şerafeddin Vakfı tarafına karye-i mezbûre hasılatından bir tane ve bir habbe verildiği yoktur. Müstakilen Ahi Mesud Zâviyesi tarafından zabt ve tasarruf oluna geldiğine bizler şahidiz şehadet dahi ederiz deyü istishâf- ı hali bi’l- müvâcehe ihbar ve şehâdet eylemeleriyle...” dava karar bağlanmıştı (AŞS.199/885;17). Buna göre ilk kez Bağlıca Karyesi’nin dışında ayrıca Ahi Mesud Zâviyesi arazilerinin olduğu ifade edilmişti.

Sonuçta Ahi Şerafeddin evlatlarının Ankara’daki nüfuzunun genişlemesi uzun bir geçmişe dayanmaktaydı. Aile mensuplarının takındıkları tavır; fırsat

buldukça Ankara'daki siyasî ve iktisadî çıkarlara uygun girişimlerde bulunarak aile fertlerinin gelirlerini arttırmak üzerine kurulmuştu. Bunun en güzel örneği vakıf reayası üzerinde baskı oluşturmak isteyen bir aile üyesinin doğrudan doğruya; *biz sâdâtız biz mecdiz evlâd-ı vakıftanız* diyerek cümleye başlamasıdır (AŞS. 90/780;26).

Sonuç

Osmanlı devrinde devlet, dinin muhafazası için elzemdi. Bu hâkim anlayışla birlikte dinin amacı da halkı devlete bağlamaktı. Osmanlı toplumunda bütünleşme ve birlikte hareket etme gücünü geliştiren en önemli araç din olduğuna göre din ve devlet iç içe geçmişti. Bu durum aynı zamanda ulemâ sınıfı ile yöneticilerin işbirliği yapması anlamına da gelmekteydi. Dolayısıyla merkezî idare ile sorun yaşamayan zâviyelerin desteklenerek taleplerinin karşılanması devletle, dinî grupların arasındaki muhabbeti arttırdı.

Ankara'da Hacı Bayrâm-ı Velî Tekkesi ve Ahi Şerafeddin Vakfı'nın diğer vakıflar üzerinde oluşturduğu nüfuzun din ve devlet ikilemiyle yakın ilişkisi vardır. Gerçi Ahi vakıflarının oluşturduğu nüfuz, M. Weber'in belirttiği din ile ekonominin derin bağları olduğunu da ortaya koymaktadır. Çünkü Weber, dinsel anlayışların ekonomik davranışların belirleyicisi olduğunu iddia ediyordu.

Osmanlı toplumsal yapısına bir bütün olarak bakıldığında, Ankara'daki Mevlevihane dışında, Hacı Bayrâm-ı Velî ve Seyyid ailesine mensup Ahi Şerafeddin Vakıflarının İstanbul ve Ankara'daki yöneticiler üzerinde etkili oldukları görülmektedir. Osmanlı Ankara'sında prestij sahibi, saygın suffi çevrelerin ülkedeki sosyal ve dini hareketlerden uzak durarak devletin desteğini arkalarına almaları onların işlerini kolaylaştırmıştır.

Bu durum celâî olayları sonrasında kargaşanın arttığı, Osmanlı merkezî idaresinin zayıflamaya başladığı dönemde güçlü, nüfuzlu vakıfların; sağlam gelirleri olan vakıflar üzerinde otorite ve baskı kurmaya çalışmasına neden oldu. Nüfuzlu vakıfların kendi çıkarları için diğer vakıfları baskı altına almaya başlaması, bunu yaparken halkı suiistimal

etmesi, kötü muamelede bulunması XVII. ve XVIII. yüzyıllarda sık görülen vakıf yönetimi hadiseleriydi.

Nüfuzlu büyük vakıfların, bölgedeki küçük vakıfların yönetimini ele geçirmeye çalışmasının çeşitli sebepleri vardı. Birincisi; söz konusu Hacı Bayrâm-ı Velî ve Ahi Şerafeddin vakıflarının evlatlık -yarı aile vakfi-statüsünde olmalarıydı. Çünkü bu tür vakıflarda aile fertlerine daha fazla pay dağıtmak, daha fazla gelir elde etmekle mümkündü. Dolayısıyla vakıf yöneticilerinin çok iyi çalışması, her yıl gelirleri daha da arttırması gerekti. İkincisi; vakıf mürtezikasının sayısının fazla olmasıydı. Bu durumda da yöneticiler artan giderler karşısında gelir arttırıcı adımları atmak zorunda kaldılar. Üçüncü sebep ise; vakıf mütevellîlerinin bozuk düzenin fırsatından istifade ederek, fırsatlardan yeni fırsatlar yaratmaya çalışmalarıydı. Bu düşünceden hareketle; Ankara Sancağı'nda en fazla suiistimal edilen vakıf arazilerinin merkeze yakın sağlam gelirleri olan vakıflar olduğu anlaşılmaktadır. Ankara şehri civarında suiistimal edilen vakıfların diğer bir özelliği ise bunların yönetim zaaflarına sahip olmalarıydı. Bu tür vakıfların kimi zaman yöneticilerinin soyunun tükendiği, kimi zaman da zayıf, pasif yöneticilerce işlerinin götürülmeye çalışılması büyük vakıfların yöneticilerinin gözünden kaçmamıştır.

Kaynaklar

a. Defterler ve Belgeler

H. 918/1512 tarihli Ankara Evkaf Defteri AED, M. C. 116/5.

H.979/1571 tarihli 558 Numaralı Ankara Evkaf Defteri.

Ankara Şer'îye Sicilleri (AŞS.): AŞS. 6/692 - 14/700 - AŞS. 12/698 - AŞS. 15/701 - AŞS. 19/705 - AŞS. 20/706 - AŞS. 21/707 - AŞS. 46/732 - AŞS. 58/744 - AŞS. 59/745 - AŞS. 60/746 - AŞS. 70/756 - AŞS. 72/758: - AŞS. 77/763 - AŞS. 90/780 - AŞS. 96/786 - AŞS. 123/813 - AŞS. 164/850 - AŞS. 174/860 - AŞS. 175/861 - AŞS. 177/863 - AŞS. 192/878 - AŞS. 199/885 - AŞS. 202/887 - AŞS. 199/885 - AŞS. 201/ 887 - AŞS. 207/893 - AŞS. 208/894 - AŞS. 215/901 - AŞS. 272/958 - AŞS. 276/962 - AŞS. 281/967 -

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA.): BOA. C. EV. 270/13785-2; BOA. C. EV. 00103-51103

b. Basılı Eserler

Aron, R. (2006), *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, çev. Korkmaz Alemdar, Kırmızı Yayınları, İstanbul.

Barkan, Ö. L. (1942), "İstila Devrinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler", *Vakıflar Dergisi II*, Ankara, ss. 279-386.

Deguillhem, R. (2002), "In the Ottoman Empire to 1914 Waqf", *EI2 XI*, Leiden- Brill, pp. 89-90.

Eravcı, H. M. (2014), "Ahi Elvan Camii", *Ahilik Ansiklopedisi I*, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Yayınları, Ankara, ss. 71-72.

Eravcı, H. M. (2014), "Ahi Elvan Zâviyesi", *Ahilik Ansiklopedisi I*, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Yayınları Ankara, ss. 74.

Eravcı, H. M. (2014), "Ahi Yakub Medresesi", *Ahilik Ansiklopedisi I*, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Yayınları Ankara, ss. 195.

Eravcı, H. M. (2014), "Ahi Tura Mescidi", *Ahilik Ansiklopedisi I*, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Yayınları ss. 188.

Eravcı, H. M. (2014), "Ahi Mesud Zâviyesi", *Ahilik Ansiklopedisi I*, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Yayınları Ankara, ss. 135.

Ergenç, Ö. (1998), *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara Tarih Enstitüsü Vakfı Yayınları, Ankara.

Erdoğan, A. (2016), *Şehr-i Kadim Ankara I*, Ankara Büyükşehir Belediyesi Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Daire Başkanlığı, Ankara.

Faroqhi, S. (2002), "İktisat Tarihi", *Türkiye Tarihi II*, (Yay. Yön. S. Akşin), İstanbul.

Hacıgökmen, M. A. (2011), *Ahiler Şehri Ankara*, Kömen Yayınları, Konya.

Hacıgökmen, M. A. (2014), "Ahi Mesud Zâviyesi", *Ahilik Ansiklopedisi I*, Ankara, ss. 135.

İnalçık, H. (2009). *Devlet-i Aliyye I*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara.

Koç, Y. (2007), "Osmanlı Dönemi Nüfus", *TDVDİA. XXXIII*, İstanbul 2007.

Köç, A. (2017), "Ankara'da Eşkiya Tarafından Gerçekleştirilen Vakıf Gayrimenkullerinin Tahribatı Hakkında Bazı Görüşler", *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi IV*, İstanbul, ss. 61-78.

- Köprülü, M. F. (2016), *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Alfa Yayıncılık, İstanbul.
- Küçükdağ, Y. (2014), "Ahi Elvan Camii Vakfiyesi", *Ahilik Ansiklopedisi I*, Ankara.
- Mardin, Ş. (1995), *Türkiye'de Din ve Siyaset Makaleler III*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Ortaylı, İ. (2016), *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Cedit Neşriyat, İstanbul.
- Oğuzoğlu, Y. (2000), *Osmanlı Devlet Anlayışı*, Eren Yayınları, İstanbul.
- Öz, M. (2009), Modernleşme Öncesinde Osmanlı Toplumunda Eşkıyalık Hareketlerinin Niteliği ve Özellikleri, *Osmanlıdan Günümüze Eşkıyalık ve Terör*, (ed.) O. Köse, Samsun.
- Özbek, N. (2013), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Hayat*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Peters, R. (2002), "Origins Wakf", *EI2 XI*, Leiden- Brill, pp.60-61.
- Sencer, M. (1997), *Osmanlılarda Din ve Devlet*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul.

